

Richard van de Velde

Albert (zittend) met zijn vrienden.

Albert van Rijswijk werd geboren op 4 december 1905 in Culemborg. In 1937 trouwde hij met de Culemborgse Neeltje Smits en kreeg bij haar een dochtertje: Rietje. Het gezin woonde aan Prijssestraat. Albert werkte als opperman bij aannemer Van Hussen in Culemborg.

Daar Albert zich niet had gemeld voor de zogenaamde Arbeitseinsatz, werd hij gearresteerd en verbleef hij sinds de zomer van 1943 in het beruchte kamp Amersfoort. In die periode had de Arbeitseinsatz juist een grimmiger karakter gekregen, doordat veel Nederlandse arbeiders gedwongen werden om in Duitsland te gaan werken. Wie zich hieraan onttrok, had kans op gevangenneming en vervolgens dwangarbeid in Duitsland. Vanaf begin 1944 werd deze straf verlengd met drie tot zes maanden werkopvoedingskamp in Duitsland. Na juni 1944 werden ook op de Duitse Waddeneilanden van dit soort kampen ingericht.

Wangerooie

In de nacht van 14 op 15 juni 1944 vertrok Albert uit Kamp Amersfoort met een transport van 315 man per trein, via Wilhelmshaven, naar het Duitse Waddeneiland Wangerooie. Per vijf man werden ze tijdens de reis aan elkaar geketend. Hij zou daar zes maanden moeten verblijven, voordat hij weer in de Arbeitseinsatz werd ingezet. Albert kwam daar in een straf/werkkamp terecht en werd ingezet bij Organisation Todt bij de bouw van bunkers, platforms voor kanonnen en gevechtstellingen.

Hij stuurde tijdens zijn eerste maanden op Wangerooie tien briefkaarten en twee brieven naar zijn vrouw en kind in Culemborg.

In zijn eerste bericht van 17 juli 1944 was hij op de hoogte van het feit dat Neeltje hem nog had geprobeerd uit kamp Amersfoort te halen. Hij schreef ook dat hij de enige Culemborger op het eiland was.

In zijn tweede briefkaart van 21 juli vroeg hij of Neeltje brood in een pakket per Van Gend en Loos

naar hem kon opsturen. Hij snakke ernaar. Hij schreef dat hij ineens ook geen melk meer kreeg. Hij zat het meest om eten verlegen, maar ook om zoet en (pruim)tabak.

De derde briefkaart berichtte dat het pakket met voedsel was aangekomen. Helaas 'was het brood zo groen als gras van de schimmel en de jam was er afgelopen.' Hij vroeg aan Neel of ze een volgende keer erwten en bonen in het pakket wilde stoppen. Als ze die tenminste kon missen, zo niet dat zat hij zelf liever zonder! Hij vroeg tevens hoe het met zijn 6-jarige dochter Rietje ging en of ze nog ondeugend was.

Op 15 augustus schreef hij in zijn tweede brief: 'Er komt geen post meer door vanuit Nederland. We horen vertellen dat de Amerikanen in Holland zijn, dus dan is het schrijven gedaan.' Hij liet weten dat de situatie daar slechter werd: 'Neeltje als er wat gebeurt, zorg dan goed voor Rietje en voor jezelf. Blijf maar bij je moeder thuis.' Hij mist iedereen heel erg en maakt zich zorgen, omdat hij noch pakjes noch brieven ontving.

In zijn laatste briefkaart van begin september 1944 schreef Albert dat hij blij was dat Rietje 'een zoet meisje' was die binnenkort naar de grote school zou gaan. Hij eindigde altijd met dezelfde woorden: 'Neel, meer weet ik niet meer dan de hartelijke groeten van je liefhebbende man en papa. De groeten aan allemaal. Nu Neel, hou je maar goed. 1000 kusjes naar Rietje en mama. Daag schatjes.'

Hierna kregen Neel en Rietje nooit meer een bericht van hem.

Voetlappen

Albert had als dwangarbeider de status van gevangene, maar kreeg wel een vergoeding van 0,50 Reichsmark per dag. De werkdagen waren gewoonlijk 10 uur en het werk bestond voornamelijk uit zwaar grondwerk. Er werden met de schep grote gaten in de grond gemaakt van zo'n 60 bij 100 meter. Dan kwam het ijzerwerk erin en werd het beton gestort. Anderen

brood, boter, jam, leverworst en smeerkaas. Bij goed gedrag kregen ze eenmaal per week zeven sigaretten. De kleding bestond uit grijze pakken van grof katoen. Sokken waren er niet, in plaats daarvan kreeg men voetlappen. Het schoeisel bestond uit zgn. Zweedse klompen.

De gevangenen droegen grotendeels nog de kleding die ze bij hun arrestatie in Nederland aan hadden. Door het zware werk in de bouw hingen die uiteindelijk in flarden om hun lichaam. In de zeer koude wintermaanden werd er om een jas soms gevochten. Eens in de zoveel weken werden alle dwangarbeiders naar een fabriek in Bremen getransporteerd, waar ze werden ontluisd en konden douchen.

Organisation Todt had het toezicht van de werkploegen in handen. Het met prikkeldraad omheinde kamp met de houten barakken werd bewaakt door militairen. Een zgn. Lagerfuehrer had de organisatie van het kamp in handen. De leiders van de barakken waren Nederlanders. Zij moesten ziekenlijsten en wasdiensorganisaties. Naarmate de oorlog vorderde, werden de leefomstandigheden van de dwangarbeiders slechter. Het kwam meermalen voor dat mensen radeloos werden van de honger. Om een dood paard van een voorman werd bijvoorbeeld letterlijk gevochten.

Kraterlandschap

In april 1945 stond Wangerooie hoog op het verlanglijstje van de Geallieerden. Foto's van hun verkenningsvliegtuigen lieten een groot Duits militair bolwerk zien, dat een bedreiging vormde voor het eerste Canadese leger dat optrok langs de Noord-Duitse kust. Fort Wangerooie moest worden uitgeschakeld. Op 25 april 1945 vertrokken uit Zuid-Engeland 482 Engelse, Canadese en Franse bommenwerpers van het type Lancaster, Halifax en Mosquito-richting het eiland. Het werd één van de laatste grote luchtbombardementen uit de Tweede Wereldoorlog. Bij de aanval werden zo'n 6.000 bommen losgelaten boven het

CULEMBORG - Op 9 mei 1945 was dwangarbeider Albert van Rijswijk vanuit een Duits Waddeneiland op weg naar zijn vrouw en dochter in Culemborg. Op slechts enkele kilometers van het Groningse Delfzijl voltrok een ramp die zijn weerga niet kende. Beusichemmer Richard van de Velde gaat in de tijd terug.

In het zicht van de haven

arbeiders hielden zich weer bezig met grind of cement. Dat laatste zorgde, zeker bij wind, voor veel ontstoken ogen bij de arbeiders.

Men had recht op geneeskundige verzorging. Dagelijks kreeg men warm eten (meestal koolmaaltijden) tweemaal per week

eiland. De gevolgen waren vreselijk: het eiland lag grotendeels in puin, bunkers vol getroffen en de gevangenenbarakken waren na het bombardement spoorloos verdwenen. Het hele eiland was veranderd in een groot kraterlandschap. Bij de aanval verloren 140 Duitse militairen, 64 dorpsbewoners en 120 dwangarbeiders het leven (48 Nederlanders, 36 Belgen, 16 Polen, 16 Fransen en 4 Marokkanen).

Op 7 mei 1945 hoorden de dwangarbeiders dat Duitsland had gecapituleerd. Het gerucht ging dat in de Westanleger (haven) van het eiland enkele schepen lagen w.o. het vrachtschip de Joanna, die naar Nederland gingen. Men besloot om niet te wachten op hun ontslag uit het werkkamp en alvast illegaal met een schip richting Nederland te vertrekken.

Zeemijn

De Duitse kapitein van de Joanna was bereid een groot aantal dwangarbeiders naar huis te brengen. Hij nam voor de zekerheid de Nederlandse naam aan van de kapitein-eigenaar. Zo werd Heinz Baumeister tijdens de reis Piet Visser genoemd. De kapitein maakte nog een tussenstop op Langeoog en liep tijdens eb met zijn schipnog vast op het wad, waardoor de Joanna pas de volgende morgen 9 mei 1945 haar reis bij prachtig weer kon voortzetten, via de Eems richting Delfzijl.

Rond 13.30 uur zaten de opvarenden van de Joanna in het stuurhuis, sommigen in het ruim en weer anderen op de luiken toen plotseling, ter hoogte van het gehucht Spijk, het schip op een zeemijn voer. Een tientallen meters hoge waterkolom was het gevolg. Het hele middenschip sprong uit elkaar

en de luiken vlogen alle kanten op. De opvarenden die nog leefden klampten zich vast aan wrakhout. Overal klonk hulpgeroep. Dat groepje werd echter steeds kleiner en de ebstroom dreef de drenkelingen uit elkaar. Sloepen van de coasters en vissloepen bemand door toevallig aanwezige toeschouwers aan de wal, schoten te hulp. Na honderden meters roeien, bereikten zij uitgeput de kust. Zeven opvarenden werden op deze wijze nog gered. Albert was een van de eerste aangespoelde slachtoffers.

De Marechaussee te Spijk, stelde aan de hand van de getuigenissen van de overlevenden, een lijst van opvarenden van de 'Joanna' samen. Uit die lijst bleek dat er 38 opvarenden waren verdronken.

De berging van de Joanna liet lang op zich wachten. Pas in 1947 zag men kans de delen van het schip te lichten.

'Het trieste van dit verhaal is dat Albert twee jaar in kampen had doorgebracht, vervolgens het laatste bombardement in Europa had overleefd en net voordat hij aan wal wilde gaan in het zoiest bevrijde Nederland met zijn schip op een oude zeemijn voer. Wat een pech kun je hebben..... Bovendien was het één van de grootste Nederlandse scheepsrampen van na de oorlog en bijna niemand heeft er meer weet van,' aldus Van de Velde.

Albert ligt begraven op de Algemene Begraafplaats te Culemborg. Zijn grafsteen is in 1989 geruimd, maar door hem hier te memoreren zal men hem niet vergeten!

Meer informatie over Culemborg in WOII is te vinden op de website van Richard van de Velde: www.oorlogsslachtoffersculemborg.nl of telefonisch 0345-502583.

